

Дубяга А. А., науковий співробітник НДЛ морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)

ГОТОВНІСТЬ ДО РИЗИКУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УЯВЛЕННЯХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті представлено результати дослідження уявлень про готовність до ризику в професійній діяльності військовослужбовців Національної гвардії України, що проводилося за допомогою методу незакінчених речень відповідного змістовного наповнення. Визначено, що готовність ризикувати зростає з виникненням реальної загрози життю чи здоров'ю та залежить від особистісних якостей, таких як виваженість, рішучість, сміливість, впевненість в собі та самоконтроль. Серед чинників, що впливають на готовність військовослужбовців до дій в ризикованих умовах належать фізичний та психічний стан; причини виникнення ризикованої ситуації; виправданість ризику; можливі негативні наслідки та ін.

В статті представлені результати дослідження представлений о готовности к риску в профессиональной деятельности военнослужащих Национальной гвардии Украины, которое проводилось с помощью метода незаконченных предложений соответствующего содержательного наполнения. Выявлено, что готовность рисковать растет с возникновением реальной угрозы жизни или здоровью и зависит от личностных качеств, таких как взвешенность, решительность, смелость, уверенность в себе и самоконтроль. Среди факторов, влияющих на готовность военнослужащих к действиям в рискованных условиях относятся физическое и психическое состояние; причины возникновения рискованной ситуации; оправданность риска; возможные негативные последствия и др.

Постановка проблеми. Значна кількість негативних надзвичайних екстремальних ситуацій різного походження мають істотний вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців. Так соціально-політичні події («Євромайдан» в м. Києві, антитерористична операція на сході України та ін.) показали, що від військовослужбовців Національної гвардії України вимагається ефективно виконувати службово-бойові задачі в умовах невизначеності, підвищеної загрози для життя і здоров'я. Так, перед ними постає проблема успішного подолання стресу, тривоги, напруженості в умовах ризику, розвитку здатності управляти своєю поведінкою, контролювати її в незвичних ситуаціях, необхідності миттєвих реакцій на небезпеку та прийняття швидких, але виважених рішень. І саме для цього важливим є вдосконалення професійної та психологічної підготовки, зокрема готовності до дій в ризикованих умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Ризик» – загальне абстрактне поняття, що фіксує такий спосіб інтерпретації людиною світу, в основі якого – спроба збагнути непередбачуване й непізнане з метою ліквідації невизначеності, мінімізації випадковості, розв'язання протиріч [1].

Аналізуючи семантику терміну «готовність до ризику» можна вказати, що на теперішній час вона досить варіативна. Неможливо окремо виділити загальноприйняте або узгоджене тлумачення даного поняття, його психологічний концептуальний та операційний змісти. Крім того, в сучасній науковій літературі поняття «ризикованість»,

«схильність до ризику», «прийняття рішень в умовах ризику» та «готовність до ризику» тісно пов'язані та подекуди не досить диференційовані один від одного.

Взагалі поняття «готовність до ризику» набуло поширення в роботах європейських вчених в 1960-х рр. з виникненням певного наукового напрямку, який розглядає в цій якості головну передумову до виникнення нещасних випадків. Так, наприклад, Г. Айзенк [2] розуміє готовність до ризику, як схильність до пошуку сильних відчуттів, а отже, як особистісну властивість. Х. Гейм, аналізуючи термін «готовність до ризику», розглядає його, як індивідуальну якість. При цьому він дотримується тієї точки зору, що хоча така готовність і породжується ситуацією, але базується вона в основному на індивідуальних якостях працівника. В такому руслі готовність до ризику вивчають і німецькі психологи, але мають вони на увазі те, що в англійській літературі називається схильністю до ризику [2].

Пізніше готовність до ризику розпочинають розуміти як властивість надситуативної активності суб'єкта і передумова прийняття інтелектуальних рішень (Т. Корнілова, В.Петровський), досліджують групову готовність до ризику (А. Вайнер), вивчають готовність до ризику, як можливість суб'єкта досягати поставленої мети та регулювати свої пізнавальні та поведінкові стратегії (Ю. Козелецький), аналізують питання взаємозв'язку готовності до дій в ризикованих умовах та особливостей мотивації (Т. Елерс, Х. Ван-дер-Меер, А. Бухарова).

Питання психології

Так, в своїх дослідженнях Т. Корнілова розглядає готовність до ризику як властивість особистісної саморегуляції, що проявляється людиною при прийнятті рішень і виборі стратегій дії в умовах невизначеності. У той же час вона пише: «В уявленнях про психологічну регуляцію прийняття рішень присутні поняття готовності до ризику і схильності до ризику, взаємовідносини яких не точно окреслені й включають також віднесеність до концептів ризикової поведінки і поведінкового прийняття ризику.<...> Найважливішим проявом властивостей інтелектуально-особистісної регуляції прийняття рішень є готовність суб'єкта до рішень в умовах невизначеності, що припускає прийняття ризику» [3].

Втім, ми вважаємо, що використання поняття «схильність до ризику» і «готовність до ризику» як синонімів дещо помилково. Адже, як зазначає Є. Ільїн, схильність до ризику – це прагнення до небезпеки, яке лише полегшує прийняття ризику, а готовність до ризику – це, скоріше, інтелектуально-вольовий стан «тут і зараз», тобто розуміння ситуації як ризикованої і суб'єктивне прийняття ризику (готовність піти на ризик з урахуванням своїх можливостей) [2].

Мета статті. З одного боку, різносторонній підхід до визначення змісту самого ризику, готовності до ризику дає можливість виділити більшу кількість аспектів, в яких розглядається готовність до ризику в професійній діяльності військовослужбовців, проте, з іншого боку – виникають об'єктивні труднощі у визначенні єдиної точки зору щодо цього поняття. Отже, з метою вивчення сучасних уявлень про готовність до ризику в професійній діяльності у військовослужбовців

Національної гвардії України було проведено емпіричне дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В дослідженні прийняли участь військовослужбовці НГ України віком від 20 до 37 років. Загальну вибірку склали 32 особи, всі респонденти чоловічої статі. На момент дослідження майже всі військовослужбовці так чи інакше приймали участь у регулюванні суспільно-політичної кризи на Україні, що виникла наприкінці 2013 року (охорона громадського порядку під час масових заворушень в м. Києві в листопаді-лютому 2013-2014 рр., антитерористична операція на східній частині території країни). Подібні завдання характеризуються специфічними рисами: екстремальність та швидкоплинність; наявність збройного опору; робота з людьми, що перебувають у невірноваженому психічному стані; постійна реальна загроза для здоров'я та життя військовослужбовців, відсутність або недостатність належного матеріально-технічного забезпечення тощо. Ці реалії, як нам здається, певним чином вплинули на сучасне розуміння ситуацій ризику та готовності діяти в умовах невизначеності у військовослужбовців НГ України.

Так, вивчення уявлень військовослужбовців про готовність до ризику в своїй професійній діяльності ми проводили за допомогою методу незакінчених речень відповідного змістовного наповнення. Завдяки цьому методу виокремлено основні погляди на ризик, ризиковані ситуації, прийняття рішень в вищезгаданих умовах та власне особливості готовності до ризику військовослужбовців НГ України. Отримані результати наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Уявлення військовослужбовців Національної гвардії України щодо готовності до ризику (у %)

Варіанти відповідей	(%)
Я готовий до ризику, якщо	
Моє життя під загрозою	16,00
Життя моїх близьких та родичів у небезпеці	25,00
Від цього залежатиме життя іншої людини (не тільки знайомої)	19,00
На мене якимось сподіваються	19,00
Це загрожує певними проблемами, втратами в майбутньому	9,00
Для мене це є вигідно	12,00
Успіх діяльності в ризикованих умовах залежить від	
Особистісних якостей військовослужбовця	44,00
Виваженого прийняття рішень командирами	13,00
Підтримки товаришів	6,00
Виправданості ризику	12,00
Ситуації	16,00
Моїх вмінь, знань	9,00

Питання психології

Перед тим, як прийняти важливе рішення, частіше за все я	
Враховую можливі наслідки і самостійно приймаю рішення, яке на мою думку є найбільш правильним	56,00
Декілька разів обмислю та запитаю поради, а потім роблю висновок	38,00
Інше	6,00
Моя впевненість в ситуації ризику зникає, коли	
Відчуття організації немає, все робиться навмання, в останній момент	19,00
Під загрозою мої рідні	12,00
Трапляються нездоланні перешкоди	44,00
Я не можу емоційно справитись з напруженням	6,00
Багато невідомих обставин	13,00
Коли відсутня підтримка моїх рішень	6,00
«Зібратися» в стресовій ситуації мені допомагає	
Оцінка обстановки	23,00
Особистісні якості	40,00
Допомога друзів, оточення	34,00
Інше	3,00
Я не зміг би ризикувати, якщо	
Це не принесе ніякої користі та неможливо досягти успіху	50,00
Я би занедужав	9,00
Знав би повністю чим це закінчиться	9,00
Я б не вірив в себе	16,00
Була загроза від моїх дій оточуючим	16,00
Виконання службово-бойового завдання в умовах ризику вимагає від мене	
Патріотизму	3,00
Впевненості в собі	17,00
Поінформованості	3,00
Відповідальності	9,00
Професіоналізму	17,00
Обережності	3,00
Обдуманості своїх дій	3,00
Стійкості, витривалості, сили волі	9,00
Спостережливості, пильності, уважності	12,00
Рішучості	9,00
Організованості	9,00
Сміливості	3,00
Вміння швидко приймати рішення	3,00
Якщо існує загроза моєму життю чи здоров'ю, то я	
Шукаю спосіб уникнути її	50,00
Вирішую цю проблему, орієнтуючись на успіх	15,00
Бережу життя чи здоров'я	6,00
Не буду ризикувати без обмірковування всього	29,00
Моя готовність до ризику залежить від	
Ситуації, причин виникнення ризику	19,00
Можливих наслідків цього ризику	14,00
Мого фізичного та психічного стану	35,00
Виправданості ризику	16,00
Загрози близьким та рідним	4,00
Готовності НГ України	6,00
Моєї підготовки та впевненості	6,00
В ситуації ризику я відчуваю	
Невпевненість та хвилювання	41,00
Тривогу та страх	47,00
Себе сміливим	6,00
Що треба діяти швидко, вміло та без метушні	6,00
Коли я ризикую, я сподіваюсь на	
Вміння, досвід, на свої сили	12,00
Успіх незалежно від ситуації	66,00
Вдачу	22,00

Питання психології

Для мене військовослужбовець, який не ризикує	
Нічого не значить, не є справжнім чоловіком	38,00
Несміливий, слабовольний	12,00
Не є військовослужбовцем, який готовий віддати своє життя, якщо це буде потрібно	44,00
Інше: не можу відповісти на це запитання	6,00
Ризикуючи, я втрачаю	
Думку, що немає нічого неможливого	16,00
Відчуття страху	38,00
Надію на те, що можу вижити	6,00
Я можу втратити все. Головне, щоб справа була того варта	12,00
Відчуття керованості ситуацією	19,00
Свої сили, втомлююся	9,00
Приймаючи важливе рішення, я впевнений у собі, якщо	
У мене є підтримка близьких, рідних, друзів	28,00
Знаю, що це мені потрібно і до чого це може призвести	22,00
Це рішення є обдуманим	44,00
Я націлений на позитивний результат	6,00
Для мене ризик є виправданим, якщо	
Від цього залежить життя та здоров'я людини	9,00
Досяг певної мети, яку собі поставив	28,00
Я виконав службово-бойове завдання і це на благо моєї держави	28,00
Він закінчився успішно для мене	35,00
Ризик для мене це	
Випадок, що змінює все на краще або навпаки	16,00
Загроза життю чи здоров'ю	28,00
Те, на що потрібно піти в тій чи іншій ситуації, коли немає іншого варіанту розв'язання проблеми	34,00
Одна із позитивних якостей особистості	3,00
Мої власні дії, коли мені доведеться подолати різні перешкоди, перебороти самого себе, щоб дійти до поставленої мети	19,00

Як бачимо з результатів дослідження для військовослужбовців Національної гвардії України службово-бойова та професійна діяльність тісно пов'язані з можливим виникненням ризику для життя. Втім, є суттєві відмінності в уявленнях про ризик та власне готовності діяти в екстремальних ризикованих умовах.

Так, готовність ризикувати зростає у військовослужбовців, якщо виникає загроза життю: близьких та родичів (25%), будь-якої іншої людини, навіть незнайомої (19%), власному життю (16%). Немаловажним для респондентів є відчуття відповідальності за майбутні результати, особливо якщо на них хтось сподівається (19%). Також військовослужбовці готові піти на ризик, якщо їх дії призведуть до певної вигоди (12%). Менш всього військові замислюються про ризик в ситуаціях, що передбачають великі втрати в майбутньому (9%).

Уявлення військовослужбовців про успіх діяльності в ризикованих умовах найбільш пов'язані з особистісними якостями людини (44%), а саме: із впевненістю в собі, наполегливістю, самоконтролем, професіоналізмом, зосередженістю, рішучістю та виваженістю. На успішність діяльності, за відповідями респондентів, впливають також наявність певного арсеналу

знань та вмінь (9%). Так, певна частка військовослужбовців, які вказали на вищезазначені чинники, як запоруку успішності дій в умовах невизначеності, за для ефективного виконання службово-бойових завдань більше покладаються на свій професіоналізм, підготовленість. 16% військовослужбовців наголошують на тому, що власне ситуація, що визначається для них як ризикована в той чи інший момент, теж певною мірою впливає на успіх діяльності в цих умовах.

За результатами дослідження, майже всі військовослужбовці вказують на необхідність виваженості при прийнятті рішення в умовах ризику. Втім, 56% вказують на самостійність та особистісну відповідальність за наслідки при прийнятті рішення в умовах ризику, а 38% – висловили бажання порадитись перед прийняттям кінцевого рішення.

Визначаючи причини, що впливають на впевненість військовослужбовців діяти в умовах ризику, виявлено наступне: 44% респондентів відчувають себе невпевненими в ризикованих умовах, якщо на їх шляху «трапляються нездоланні перешкоди»; на впевненість в собі у 19% військовослужбовців впливає відсутність організації та браку часу на обміркування можливих наслідків, у 13% – невідомі

обставини та 12% військовослужбовців втрачають впевненість у випадках, коли існує явна загроза рідним та близьким.

Відомо, що ризик може стати причиною деструктивних реакцій, якими можуть бути стан стресу, дистресу, фрустрації. Саме тому необхідність розуміння уявлень про ризик у військовослужбовців більш ніж очевидна, адже від їхнього професіоналізму, вміння успішно справлятися з напруженням в ризикованих умовах залежить ефективне виконання службово-бойових завдань. Так, в ході дослідження виявлено, що «зібратись» в умовах ризику їм допомагають особистісні якості (40%), такі як самоконтроль, наполегливість та впевненість у собі, а також підтримка товаришів (34%). Велике значення респонденти надають оцінці обстановки (23%), зазначаючи, що їм легше справлятися зі стресом, коли ризикована ситуація стає більш прогнозованою та керованою.

Втім, не тільки сильне напруження, тривога, страх та інші негативні емоційні перешкоди, що супроводжують ризик, не дозволяють військовослужбовцям ефективно діяти в умовах невизначеності. Як вказують представники НГ України, вони не змогли би ризикувати, якщо наслідки не принесуть ніякої користі (50%). Ми вбачаємо, що взаємозалежність ризику із такими феноменами, як успіх і невдача, також відображає вплив відповідного явища на подальшу поведінку індивіда.

Як вже відзначалось, виконання службово-бойових завдань в умовах ризику вимагає від військовослужбовців певного набору особистісних якостей. Серед основних, що виділяють респонденти, це впевненість в собі (17%), професіоналізм (17%), спостережливість, пильність, уважність (12%), рішучість (9%), організованість (9%). З огляду на отримані результати відзначимо особливу важливість професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу в Національну гвардію України, а також необхідність професійної та психологічної підготовки військовослужбовців на високому рівні.

Ситуації невизначеності, ризику, з якими зіштовхуються саме військовослужбовці, нерідко пов'язані з величезною загрозою життю. Результати дослідження показали, якщо існує загроза життю чи здоров'ю респонденти частіше за все шукають способів уникнути небезпеки (50%), не будуть ризикувати, поки все не обміркують (29%) та вирішують, як необхідно діяти без особливого ризику для життя, орієнтуючись

на успіх (15%). Отримані результати відображають певні особливості готовності до ризику військовослужбовців НГ України, що виникли у зв'язку з сьогочасною соціально-політичною ситуацією в Україні.

Серед чинників, що впливають на готовність до дій в ризикованих умовах військовослужбовці вказують на такі: фізичний та психологічний стан (35%); ситуації та причин виникнення ризику (19%); виправданості ризику (16%); можливих наслідків (14%) та ін.

Відомо, що психологічний стан особистості, яка вдається до ризику, характеризується трьома основними аспектами: станом тривожного очікування з підвищеною напруженістю (стресом), станом ригідності (інертності), психологічного переходу від одного стану до іншого, станом рішучості [4]. В підтвердження цього, військовослужбовці вказують, що в ситуації ризику вони спочатку відчують невпевненість та хвилювання (41%), тривогу і страх (47%), та вже пізніше сміливість (6%), необхідність діяти швидко, вміло та без метушні (6%).

Уявлення про ситуації невизначеності військовослужбовці НГ України також втілили даючи оцінку військовослужбовцю, який не ризикує. Варто вказати, респонденти проявили одностайність та зазначили, що військовослужбовець, який не готовий віддати своє життя, якщо це буде необхідно, не є справжнім чоловіком, він слабовольний та боягузливий.

Хоча респонденти розуміють, що ризик та військова служба є нерозривними, але ризикуючи деякі втрачають надію на те, що можуть вижити (6%). Цікавим є той факт, що інші військовослужбовці навпаки зазначають про певний позитивний вплив ризику. Вони, потрапляючи в ситуацію невизначеності, втрачають відчуття страху (38%), виникає думка, що немає нічого неможливого (16%), навіть готові втратити все, головне, щоб цей ризик був виправданим (12%).

Стосовно виправданості ризику, то важливою є думка А. Кондрацького [5], який в своїй роботі характеризує невинуватий ризик як ризик, при якому «поведінка детермінована потребами афективного змісту: бажанням відчувати загрозу, вдовольнити самозакоханість та ін.» Характерною особливістю спеціалістів екстремального профілю діяльності, які схильні до такого ризику, є недооцінка ситуації та переоцінка своїх можливостей. Аналізуючи дані нашого дослідження,

військовослужбовці НГ України, визначаючи для себе виправданість ризику, частіше опираються на успішність дій (35%), власне досягнення кінцевої мети (28%), а також необхідність виконання СБЗ для держави (28%). Тобто, не можна констатувати відсутність у респондентів соціальної доцільності при виконанні ризикованих дій, а тому говорити про їх надмірний авантюризм.

В рамках вивчення уявлень військовослужбовців взагалі про ризик респондентам пропонувалося продовжити таке речення: «Ризик для мене – це...». Як бачимо, поширеною є думка стосовно ризику, як про можливу небезпеку або невдачу. Інші вказують, що ризик розуміється як діяльність, що здійснюється сподіваючись на вдалий результат, при цьому необхідно докласти певних зусиль або, просто, як ситуативна характеристика діяльності.

Висновки. В повсякденній свідомості військовослужбовців Національної гвардії України слово «ризик» сприймається в різних змістах: як бажання відчувати викид адреналіну; як можливість здійснити незвичайне бажання; як можлива життєва невдача; як здатність йти на авантюри; як ситуація невизначеності; найчастіше – як дія, результат якого неясний або в основі якого лежить необґрунтована надія на успіх. Втім, кризова ситуація, що

склалась в Україні дещо відобразилась на уявленні військовослужбовців НГ України щодо готовності до ризику в свої професійній діяльності. Так, вони зазначають, що готовність ризикувати зростає, якщо настає реальна загроза життю, особливо життю близьких, рідних, товаришів. Ефективність дій та досягнення успіху військовослужбовці пов'язують з впевненістю в собі, наполегливістю, самоконтролем, професіоналізмом, рішучістю та виваженістю. Немаловажним для них є виправданість ризику та його результат. Серед чинників, що впливають на готовність військовослужбовців до дій в ризикованих умовах виявлені наступні: фізичний та психологічний стан; причини виникнення ризику; виправданість ризику; можливі негативні наслідки та ін.

Проведений аналіз дає підстави розглядати ризик як небезпеку настання негативних наслідків у ході діяльності в умовах невизначеності. Враховуючи те, що з ситуаціями загрози у своїй професійній діяльності військовослужбовці Національної гвардії України стикаються постійно, то для успішного виконання своїх службово-бойових задач необхідно є психологічна підготовка, яка надасть можливість адекватно сприймати умови ризику та бути готовими діяти за ризикованих умовах.

Література

1. Ріктор, Т.Л. Ризик в умовах соціальної нестабільності (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Ріктор Тетяна Леонідівна. – Донецьк, 2005.
2. Ильин, Е.П. Психология риска [Текст] / Е.П.Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 267 с.
3. Корнилова, Т.В. Психология риска и принятия решений [Текст] / Т.В. Корнилова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 286 с
4. Наенко, Н.И. Психическая напряженность [Текст] : монография / Н.И. Наенко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 112 с.
5. Кондрацкий, А.А. Тест для диагностики отношения оператора к риску [Текст] / А.А. Кондрацкий // Задачи и методы профессиональной психодиагностики. – Киев, 1981. – С.100.

Dubyaga A., research fellow at the research laboratory

READINESS FOR RISK IN PROFESSIONAL ACTIVITY IN REPRESENTATIONS OF THE MILITARY PERSONNEL OF NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Results of research representations of readiness for risk in professional activity of the military personnel of National guard of Ukraine which was conducted by means of a method of incomplete offers of the corresponding substantial filling are presented in article. It is revealed that readiness to risk grows with emergence of real threat of life or to health and depends on personal qualities, such as suspension, determination, courage, self-confidence and self-checking. Among the factors influencing readiness of the military personnel to actions in risky conditions belong a physical and mental state; reasons of emergence of a risky situation; correctness of risk; possible negative consequences, etc. Carrying out the analysis gives the grounds to consider risk as danger approach of negative consequences during activity in the conditions of uncertainty. Considering that in the professional activity the military personnel of National guard of Ukraine comes up against risk situations constantly, psychological preparation which will allow to perceive adequately a condition of risk and to be ready to work after risky conditions is necessary for successful performance of the service and combat missions.